

TOVÁBBTANULÁSI AMBÍCIÓK ÉS ESÉLYEK

RENDKÍVÜL SOKSZÍNŰVÉ VÁLTOZOTT AZ ELMÚLT évtizedben a középfokú oktatás. A sokszínűség minden az iskolák fenntartói (önkormányzati, egyházi, alapítványi iskolák), minden az oktatás szerkezete (4–6–8 osztályos gimnáziumok, 5–6 osztályos szakközépiskolák, 4 osztályos szakmunkásképzők) minden pedig az iskolák által nyújtott szolgáltatások tekintetében jellemző. 2002–2003-ban az Oktatáskutató Intézetben folytatott kutatásunk¹ során arra a kérdésre kerestünk választ, hogy milyen továbbtanulási esélyeket nyújtanak a fiataloknak jelenleg a különböző típusú középfokú iskolák.

Továbbtanulási ambíciók

A középfokú iskolák végzős tanulóinak családi körülményeit vizsgálva, más szociológiai kutatások megállapításaihoz hasonlóan,² ezúttal is igen szoros összefüggést tapasztaltunk a tanulók családjainak társadalmi helyzete és az általuk választott középfokú iskola képzési formája között. Az adatok elemzése arra a megállapításra vezetett, hogy a különböző középfokú iskolák tanulóinak társadalmi összetétele valamennyi vizsgált jellemző szerint azonos módon különbözik: az urbanizáltabb településeken élő, rendezettabb családi helyzetű, magasabb iskolázottságú, előnyösebb foglalkozású, és jobb keresetű társadalmi csoportok gyerekei főként az elsősorban felsőfokú továbbtanulásra felkészítő 6 és 8 osztályos, szerkezetváltó valamint a hagyományos 4 osztályos gimnáziumokba járnak, és őket találjuk még az átlagosnál magasabb arányban az egyházi és alapítványi iskolákban is. Ugyanakkor a minden

1 A kutatás során egy régióra, településtípusra, fenntartóra, iskolászerkezetre és szakmacsoportra reprezentatívválasztásra alapján 2 371 olyan tanulót kérdeztünk meg kérdőívek segítségével, akik 2003 tavaszán fejezték be középiskolai tanulmányaiat (vagyis a gimnáziumok esetében érettségi előtt, a szakmai iskolák esetében pedig a szakmai vizsga előtt álltak). A kérdőíves adatfelvétel legfontosabb téma, a családi körülmények és a társadalmi réteghelyzet tisztázása után az volt, hogy milyen ambíciókkal lépnek ki a tanulók a középfokú iskolákból. Azt is megkérdeztük, a végzős tanulókról, hogy hajlandók lennének-e egy későbbi időpontban arról tudósítani bennünket, hogy sikerült-e megvalósítaniuk továbbtanulási ill. munkavállalási ambícióikat. Azokat, akik erre hajlandók voltak (407 fő, azaz a megkérdezettek 18 százaléka) 2003 őszén újra felkerestük, hogy információkat gyűjtsünk az eredeti elképzélések megvalósulásáról. A kutatásban az Oktatáskutató Intézet részéről Fehérvári Anikó, Janni Gabriella és Dobos Éva vettek részt. Az adatfelvételt különböző munkatársak végezték. A kutatás a Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány támogatásával készült.

2 Andor Mihály & Liskó Ilona: *Iskolaválasztás és mobilitás*. Bp., Iskolakultúra Kiadó, 2000. p. 134.

szempontból hátrányos társadalmi helyzetű szülők gyerekei az átlagosnál jóval nagyobb eséllyel kerülnek be az állami fenntartású szakmai iskolák szakmunkásképző osztályaiba.

1. táblázat: A családok jellemzői a tanulók középiskolai képzési formája szerint (%)

	Szerkezetváltó gimnázium	Hagyományos gimnázium	Szakközépiskola	Szakmunkásképző
A tanuló lakóhelye				
helyben lakó	69,9	53,9	42,9	32,0
bejáró	29,1	32,9	43,3	53,5
kollégista	1,0	13,2	13,8	14,5
Családszerkezet				
együtt élnek	74,7	77,9	71,4	65,8
elváltak	18,7	15,3	19,2	20,1
valamelyik szülő meghalt	6,6	6,8	9,4	14,2
A szülők iskolázottsága				
csak 8 ált		1,7	2,8	8,5
legalább szakmunkás	6,8	10,5	28,7	47,1
legalább érettségi	30,4	37,2	48,9	35,7
legalább felsőfok	24,6	21,2	13,1	7,0
mindkettő felsőfok	38,2	29,4	6,5	1,7
N	196	553	1 040	415

Forrás: Végzős tanulók, 2003.

2003-as kutatásunk adatai szerint a középfokú iskolákból kikerülő 18–19 éves fiatalok körében, lényegében képzési formáktól függetlenül határozottan megnőtt a tanulási ambíció. Amikor azt kérdeztük a végzős középiskolásoktól, hogy milyen továbbtanulási terveik vannak, az derült ki, hogy túlnyomó többségük (82 százalék) nem tekinti befejezettnék a tanulmányait a középfokú iskola elvégzésével. A végzősök több mint fele (55 százalék) nappali tagozatú felsőfokú továbbtanulást tervezett, 7 százalékuk esti vagy levelező tagozatos továbbtanulást, 13 százalékuk tervezte valamilyen szakmai képzettség megszerzését, 8 százalékuk pedig (valamennyien szakmunkástanulók) az érettségit kívánta megszerezni.

A továbbtanulásra vonatkozó tervek nemek szerint nem mutattak jelentős eltérést, de lakóhelyek, a szülők iskolázottsága, a középiskola képzési formája, a középfokú iskola fenntartója és a végzősök tanulmányi eredményei szerint karakteresen eltértek. A továbbtanulást nem tervezők aránya igazodott a tanulók lakóhelyének urbanizációs szintjéhez és a szülők iskolai végzettségéhez, vagyis minél kisebb településen élt valaki, és minél alacsonyabb volt szülei iskolázottsága, annál valószínűbb, hogy a középfokú iskola után nem tervezett továbbtanulást. Ugyancsak szoros összefüggés mutatkozott a középfokú iskola képzési formája és a továbbtanulást nem tervezők aránya között is, utóbbiak a szakmunkástanulók között voltak legtöbben, de arányuk itt is alig haladta meg a tanulók egyharmadát (38 százalék).

A felsőfokú képzésre készülők túlnyomó többsége nappali továbbtanulásra készült. Az ő arányuk a tovább nem tanulókkal éppen ellentétesen alakult, vagyis minél na-

gyobb településen élt valaki és minél magasabb iskolázottsági fokozatot értek el a szülei, annál valószínűbb, hogy nappali képzésben akart felsőfokú diplomát szerezni. Ugyancsak szigorúan igazodott a nappali tagozatú továbbtanulást tervezők aránya a középfokú iskolák rangsorához: vagyis a 6–8 osztályos, szerkezetváltó gimnáziumokban alig találtunk olyan végzőst, aki nem nappali felsőfokú továbbtanulásra készült, ugyanez jellemzte a hagyományos, 4 osztályos gimnáziumok tanulóinak túlnyomó többségét is, míg a szakközépiskolás tanulók körében mért arányuk ép- pen hogy megközelítette az 50 százaléket.

A középfokú iskola nem felsőfokú „kiegészítésére” vonatkozó tervek főként a szakmai iskolák tanulóit jellemzétek. A szakközépiskolák végzőseinek 24 százaléka mondta azt, hogy középfokon szeretne további szakmai ismereteket szerezni (pl. technikusi végzettség), a szakmunkástanulóknak pedig közel fele (43 százalék) tervezte az érettségi megszerezését.

2. táblázat: Továbbtanulási ambíciók a tanulók egyéb jellemzői szerint

	Nem tanul	Nappali felsőfok	Esti felsőfok	Szakma	Érettségi
Nem					
férfi	20,2%	53,1%	4,6%	16,0%	6,1%
nő	15,4%	55,5%	8,4%	10,7%	10,0%
Lakóhely					
főváros	12,4%	71,2%	7,0%	5,5%	3,9%
megyeszékhely	12,4%	66,8%	6,2%	7,2%	7,4%
város	16,6%	59,9%	4,3%	15,9%	3,2%
kisváros	18,2%	48,6%	8,3%	15,5%	9,4%
község	23,4%	41,1%	6,7%	15,7%	13,1%
Szülők iskolázottsága					
csak 8 általános	34,7%	30,7%	5,3%	17,3%	12,0%
legalább szakmunkás	25,5%	32,3%	10,2%	18,9%	13,0%
legalább érettségi	18,5%	53,5%	7,1%	13,6%	7,4%
legalább felsőfok	10,6%	71,2%	5,0%	9,7%	3,5%
mindkettő felsőfok	3,4%	91,5%	1,9%	2,2%	0,9%
Képzési forma					
szerkezetváltó gimnázium	2,5%	92,6%	2,9%	2,0%	
hagyományos gimnázium	5,2%	87,4%	2,9%	4,5%	
szakközépiskola	19,2%	47,8%	9,4%	23,6%	
szakmunkásképző	37,6%	8,9%	6,9%	3,3%	43,2%
Iskolafenntartó					
állam	17,4%	53,1%	6,4%	14,3%	8,8%
egyház	5,8%	82,1%	3,4%	8,2%	0,5%
alapítvány	38,7%	30,2%	9,4%	3,8%	17,9%
Összesen	17,5%	54,5%	6,7%	13,1%	8,3%
Általános iskolai átlag	3,610	4,349	3,937	3,791	3,376
Középiskolai közismereti átlag	3,087	3,980	3,488	3,097	3,210
N	422	1 279	160	312	194

Forrás: Végzős tanulók, 2003.

Miután az adatfelvételre 2003 tavaszán került sor, nemcsak a továbbtanulási tervekről, hanem a felsőfokra való jelentkezésekkel is tájékozódni tudtunk. Az eredeti tervek és a megvalósult jelentkezések között nem mutatkozott jelentős eltérés. A középfokú iskolák végzőseinek több mint fele (56 százalék) jelentkezett valamelyen felsőfokú intézménybe. A jelentkezők aránya a végzősökhoz képest a szerkezetváltó gimnáziumok esetében 97 százalék, a hagyományos gimnáziumok esetében 90 százalék, a szakközépiskolák esetében pedig 50 százalék volt.

A felsőfokú továbbtanulásra aspirálók átlagosan 2,3 helyre adták be a jelentkezéseiket, a gimnáziumi tanulók (akikben nagyobb volt a továbbtanulási előkéletség, vagy több helyre is esélyesnek vélték a bejutásukat) több helyre, a szakközépiskolások pedig kevesebb helyre jelentkeztek.

3. táblázat: Felsőfokú továbbtanulásra jelentkezők aránya képzési formák szerint

Képzési forma	Felsőfokú továbbtanulásra jelentkezők	Hány helyre jelentkezett (átlag)
Szerkezetváltó gimnázium	97,0%	2,72
Hagyományos gimnázium	90,1%	2,81
Szakközépiskola	49,5%	1,72
Összesen	56,0%	2,34
N	2 365	2 365

Forrás: Végzős tanulók, 2003.

Annak érdekében, hogy kiderítsük, hogy a végzősök milyen felsőoktatási intézményeket preferáltak, a jelentkezési lapok első három helyén megjelölt intézményeket vizsgáltuk. Az adatokból az derült ki, hogy a jelentkezők döntő többsége állami felsőoktatási intézményekbe igyekezett bejutni. Különösen határozott volt ez a szándék a szerkezetváltó iskolák tanulóinak körében, akik közül 93 százalék még a harmadik helyen is állami intézményt választott, szemben a hagyományos gimnáziumok végzőseivel, akiknek közel egytizede minden három alkalommal egyházi intézménybe adta be a jelentkezését, és szemben a szakközépiskolásokkal, akiknek egytizede minden három helyen alapítványi intézménybe jelentkezett.

4. táblázat: A választott felsőoktatási intézmények fenntartója a jelentkezések száma szerint

Jelentkezés	Intézményfenntartó	Képzési forma			Összesen
		Szerkezetváltó gimnázium	Hagyományos gimnázium	Szakközépiskola	
1. hely (N = 1 164)	állami	92,2	88,3	89,2	89,3
	egyházi	2,2	7,5	2,5	4,6
	alapítványi	5,6	4,3	8,3	6,1
2. hely (N = 780)	állami	95,2	84,4	86,3	87,0
	egyházi	3,4	9,8	4,7	7,2
	alapítványi	1,4	5,7	9,0	5,8
3. hely (N = 481)	állami	93,3	83,8	86,0	86,3
	egyházi	1,9	9,5	3,2	6,7
	alapítványi	4,8	6,7	10,8	7,1

Forrás: Végzős tanulók, 2003.

A végzősök nagyobbik fele mindenből jelentkezés alkalmával egyetemre, kisebbik fele pedig főiskolára jelentkezett. Mindenből jelentkezésnél megfigyelhető, hogy a gimnáziumi tanulók elsősorban egyetemekre aspiráltak, a szakközépiskolások pedig főként főiskolákra, de az adatokból az is jól látszik, hogy a második és harmadik jelentkezés alkalmával a gimnazisták esetében is nőtt a főiskolákra jelentkezők aránya.

5. táblázat: A választott felsőoktatási intézmények típusa a jelentkezések száma szerint

Jelentkezés	Intézménytípus	Képzési forma			Összesen
		Szerkezetváltó gimnázium	Hagyományos gimnázium	Szakközépiskola	
1. hely (N = 1 164)	egyetem	75,0	65,8	31,0	52,7
	főiskola	25,0	34,2	69,0	47,3
2. hely (N = 780)	egyetem	77,2	61,9	28,6	55,6
	főiskola	22,8	38,1	71,4	44,4
3. hely (N = 481)	egyetem	69,9	56,0	28,7	53,6
	főiskola	30,1	44,0	71,3	46,4

Forrás: Végzős tanulók, 2003.

A végzősök túlnyomó többsége mindenből középfokú iskolatípusból nappali képzésben szeretett volna továbbtanulni. Az esti-levelező képzésbe jelentkezők aránya mindenből alkalommal csak a szakközépiskolások esetében volt magasabb az átlagnál.

6. táblázat: A választott felsőoktatási intézmények tagozata a jelentkezések száma szerint

Jelentkezés	Tagozat	Képzési forma			Összesen
		Szerkezetváltó gimnázium	Hagyományos gimnázium	Szakközépiskola	
1. hely (N = 1 164)	nappali	96,6	98,2	89,8	94,4
	levelező	3,4	1,8	10,2	5,6
2. hely (N = 780)	nappali	99,3	97,1	88,8	95,1
	levelező	0,7	2,9	11,2	4,9
3. hely (N = 481)	nappali	98,1	97,9	85,7	95,6
	levelező	1,9	2,1	14,3	4,4

Forrás: Végzős tanulók, 2003.

Az első jelentkezési helyen a végzősök bő egyharmada társadalomtudományi (bölcsészet, jog) karra, bő egynegyede közgazdasági karra, egyötöde műszaki karra, és egytizede természettudományi vagy orvosi karra jelentkezett. A fennmaradó 10 százalék pedig megoszlott az egyéb (agrár, honvédelem, sport, művészet, hittudomány) karok között. Ebben a tekintetben a különböző iskolatípusok végzősei között nem találtunk lényeges különbséget.

A második és a harmadik jelentkezés alkalmával csak a hagyományos gimnáziumi tanulók és a szakközépiskolások változtattak elképzéseikben (a gimnazisták eseté-

ben növekedett a társadalomtudományi karokra, a szakközépiskolások között pedig növekedett a műszaki karokra jelentkezők aránya), amiből arra következtethetünk, hogy a szerkezetváltó gimnáziumok tanulói ragaszkodtak leginkább az érdeklődésüknek megfelelő szakterülethez, és inkább egyéb tekintetben (az intézmény helye, fenntartója stb.) tettek engedményeket.

Első helyen a végzősök 55 százaléka jelentkezett lakóhelyének megyéjén kívüli felsőoktatási intézménybe, 15 százalékuk a megyén belül található intézménybe, 30 százalékuk pedig a lakóhelyén működő intézménybe. A második és a harmadik jelentkezés alkalmával a kiválasztott intézmények fokozatosan távolodtak a lakóhelytől.

Megkérdeztük a felsőoktatási intézményekbe készülő végzősöktől azt is, hogy tudomásuk szerint lesz-e felvételi vizsga abban az intézményben, ahol első helyen jelentkeztek. A válaszok szerint a legtöbben az alapítványi intézményekbe, a főiskolákra, levelező tagozatra, műszaki és agrár karokra, és a kisebb városokban működő intézményekbe juthatnak be felvételi nélkül. Mivel az ilyen intézményekbe az átlagosnál gyakrabban jelentkeznek szakközépiskolában érettségiző tanulók, a 20 százalékos átlaggal szemben közülük majdnem 30 százaléknak van esélye arra, hogy felvételi vizsga nélkül kerüljön be felsőfokra.

7. táblázat: A felvételi vizsgára készülő tanulók aránya az intézmények jellemzői szerint (a válaszadók százalékában)

	Lesz felvételi		Lesz felvételi
Intézményfenntartó		Település	
állami	82,3	főváros	84,2
egyházi	96,2	megyesékhely	79,4
alapítványi	63,2	egyéb város	74,7
Intézménytípus		Képzési forma	
egyetem	90,0	szerkezetváltó gimn	81,8
főiskola	72,3	hagyományos gimn	87,2
Tagozat		szakközép	72,4
nappali	82,3	Összesen	81,8
levelező	73,8	N	1 270
Kar			
társadalomtudomány, bölcsészet, jog	95,5		
természettudomány, orvosi	87,3		
műszaki	64,2		
közgazdasági	75,1		
agrár	45,0		
honvédelem	100,0		
sport	100,0		
művészeti	96,2		
hittudomány	100,0		

Forrás: Végzős tanulók, 2003.

Természetesen arra is kíváncsiak voltunk, hogy a továbbtanulást tervezők milyen intenzitással készülnek a felvételi vizsgákra. Az adatok szerint a felsőfokú továbbta-

nulásra jelentkező végzősök egyötöde járt „fizetős” felvételi előkészítőre, egynegyede járt magántanárhoz, és közel egytizede (8 százalék) járt ingyenes felvételi előkészítőre annak érdekében, hogy a felvételi vizsgán minél jobban megfeleljen. A felkészítésre szánt pénz és energia nem annyira a tanulók tanulmányi eredményeitől függött, hanem sokkal inkább a felsőfokra való bejutás ambíciójától és a tanulók mögött álló szülők tehetősségeitől. Erre utal, hogy a „fizetős” előkészítőkre járó tanulók érték el a legjobb átlageredményt a középfokú iskolákban a közismereti tárgyakból, valamint az is, hogy az átlagosnál nagyobb arányban találtuk őket a köztudottan magas színvonalú oktatást nyújtó szerkezetváltó gimnáziumok tanulói, valamint a diplomás szülők gyerekei között. Magántanároknál főként a vidéki diplomás szülők gyerekei, és a hagyományos gimnáziumi tanulók készültek az átlagosnál gyakrabban a felvételikre.

Azt tapasztaltuk, hogy a felvételire való felkészülés érdekében hozott „anyagi” áldozatok gyakorisága attól is függ, hogy a jelentkezők milyen felsőfokú intézményekbe igyekeznek. „Fizetős” előkészítőre és magántanárhoz is az átlagosnál többen jártak azok közül, aikik egyetemre jelentkeztek (ahol komolyabb felvételi vizsgákra lehetett számítani), és a „fizetős” előkészítőkre járók között az átlagosnál többen voltak a társadalomtudományi (és bölcsészeti, jogi) karokra jelentkezők, valamint a fővárosi intézményekbe jelentkezők is.

Azt is megkérdeztük a végzős középiskolásoktól, hogy milyen eredményre számítanak a felvételi vizsgákon. A végzősök 56 százaléka nem merte megjósolni a vég-eredményt, 4 százalékuk egyáltalán nem bízott a sikeresben, 31 százaléka gondolta úgy, hogy valószínűleg felveszik, egytizedük pedig biztos volt a felvételi sikereben. Az adatok szerint az átlagosnál optimistábbnak mutatkoztak a fővárosban élők, a diplomás szülők gyerekei, valamint a gimnáziumok, és az alapítványi iskolák végzősei. Egyértelműen szoros összefüggést tapasztaltunk a felvételre vonatkozó „kilátások” és a középiskolai tanulmányi eredmények között is. Vagyis minél jobb tanulmányi eredményeket ért el valaki a középfokú iskolában, annál jobban bízott a felsőfokú felvételi sikereiben.

A felvételi „kilátásait” azonban nem csak az befolyásolta, hogy ki honnan jött, hanem az is, hogy hova akart bekerülni. Az adatok szerint az átlagosnál optimistábbak voltak a felvételi sikereit illetően azok a végzősök, aikik esti és levelező tagozatra, valamint agrár és műszaki karokra készültek, és az átlagosnál kevésbé bíztak a sikeresben a társadalomtudományi karokra és a művészeti intézményekbe készülők.

A kérdőívekből az derült ki, hogy a felsőfokú továbbtanulásra jelentkezők többsége nagyon határozottan ragaszkodik továbbtanulási ambícióihoz. Amikor azt kérdeztük a középiskolák végzőseitől, hogy mi a tervük arra az esetre, ha nem veszik fel őket felsőfokra, 70 százalékuk mondta azt, hogy jövőre újra jelentkezik, 25 százalékuk tervezte azt, hogy szakmát tanul, és minden össze 5 százalékuk mondott volna le a továbbtanulásról. Az átlagosnál többen ragaszkodtak a felsőfokra való bekerüléshez a diplomás szülők gyerekei közül, a gimnáziumi tanulók közül és az egyházi iskolák tanulói közül. Az átlagosnál többen érték volna be szakmatanulással az érettséggel nem rendelkező szülők gyerekei közül és a szakközépiskolák végzősei közül,

és az átlagosnál többen mondta volna le végleg a továbbtanulásról az érettséggel nem rendelkező szülők gyerekei, valamint az alapítványi iskolák tanulói közül (de a továbbtanulásról „lemondók” aránya ezekben a csoportokban is alig haladta meg a 10 százalékot).

A továbbtanuláshoz való ragaszkodás szorosan igazodott a végzősök középiskolai tanulmányi eredményeihez is. Vagyis a felsőfokú továbbtanuláshoz ragaszkodók középiskolai eredményei voltak a legjobbak, és a továbbtanulásról lemondani hajlandók eredményei a leggyengébbek.

8. táblázat: Mi a terve, ha nem veszik fel felsőfokra a tanulók egyéb jellemzői szerint (a válaszadók százalékában)

	Újra jelentkezik	Szakmát tanul	Nem tanul tovább
Nem			
férfi	68,3	25,6	6,1
nő	71,4	23,6	5,0
Lakóhely			
főváros	67,7	25,8	6,6
megyeszékhely	78,5	18,6	3,0
város	66,7	30,3	3,0
kisváros	67,7	25,9	6,4
község	69,7	22,3	8,0
Szülők iskolázottsága			
csak 8 általános	60,0	33,3	6,7
legalább szakmunkás	55,1	34,1	10,8
legalább érettségi	65,6	27,8	6,6
legalább felsőfok	75,2	21,1	3,7
mindkettő felsőfok	85,1	14,0	0,8
Képzési forma			
szerkezetváltó gimnázium	86,8	11,3	1,9
hagyományos gimnázium	81,9	16,6	1,5
szakközépiskola	53,9	37,4	8,7
Iskolafenntartó			
állam	67,7	26,8	5,5
egyház	81,3	15,3	3,3
alapítvány	73,9	13,0	13,0
Összesen	69,7	25,0	5,4
Középiskolai közismereti átlag	4,09	3,69	3,57
N	1 122	1 122	1 122

Forrás: Végzős tanulók, 2003.

Az adatok elemzése tehát növekvő, és egyre eltökéltebb továbbtanulási ambíciókról, más részről viszont a szülők társadalmi státusához szigorúan igazodó középiskolai képzési formákról és középiskolai tanulmányi eredményekről tudósított. Vagyis azt tapasztaltuk, hogy a középiskolai évek alatt az előnyös családi környezetből táplálkozó továbbtanulási esélyek tovább javultak, de a hátrányos családi környezet továbbtanulást gátló

hatása is tovább erősödött, vagyis a középfokú iskolák hátrány-kompenzáció hatása nem volt kimutatható.

A továbbtanulási elképzelések megvalósulása

Az elmúlt évtizedben a felsőfokon továbbtanulók aránya az országos adatok szerint töretlen és igen dinamikus emelkedést mutatott. Ezt úgy is szokták fogalmazni, hogy jelentős expanziós folyamat játszódott le a magyar felsőoktatásban. Az országos adatok szerint 1991 és 2001 között a felvettek aránya a végzősök létszámához képest 23 százalékról 34 százalékkal emelkedett.

A felsőfokon továbbtanulók aránya ugyan valamennyi középfokú képzési formában növekedett, de korántsem egyforma mértékben, sőt az adatok szerint a különbségek inkább nőttek, mint csökkentek a különböző képzési formák felvételi eredményei között. 1999-ben a szerkezetváltó gimnáziumok és a szakközépiskolák között a felvettek arányában mutatkozó különbség még csak 14 százalék volt, 2001-ben viszont már 50 százalék. Ez a különbség abból adódik, hogy tíz év alatt a szerkezetváltó gimnáziumokból felvettek aránya 31 százalékkal, a szakközépiskolákból felvettek aránya azonban mindössze 5 százalékkal növekedett. Vagyis *jelenleg a középfokú iskolába való belépéskor még nagyobb valószínűsséggel eldöl, hogy a gyereknek sikerül-e majd felsőfokon továbbtanulnia, mint a 90-es évek elején.*

9. táblázat: Felvételi arányok (végzősök közül felvettek) a különböző típusú középiskolai programokból a felsőoktatásba, 1991–2001

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Szerkezetváltó											
gimnázium	0,37	0,40	0,42	0,41	0,46	0,53	0,57	0,62	0,66	0,69	0,68
Négy évfolyamos											
gimnázium	0,33	0,34	0,35	0,36	0,38	0,44	0,47	0,49	0,52	0,57	0,49
Szerkezetváltó											
vegyes	0,26	0,28	0,30	0,30	0,32	0,36	0,39	0,42	0,47	0,47	0,40
Négy évfolyamos											
vegyes	0,16	0,17	0,18	0,18	0,20	0,22	0,25	0,26	0,28	0,28	0,25
Szakközépiskola	0,13	0,14	0,16	0,16	0,17	0,17	0,18	0,18	0,20	0,16	0,18
Összes	0,23	0,25	0,26	0,26	0,28	0,30	0,32	0,33	0,36	0,34	0,34

Forrás: Neuwirth Gábor adatbázisán Lannert Judit számításai.

10. táblázat: A felvételi arányok növekedése 1991–2001 között

	Növekedés		Növekedés
Szerkezetváltó gimnázium	0,31	Négy évfolyamos vegyes	0,09
Négy évfolyamos gimnázium	0,16	Szakközépiskola	0,05
Szerkezetváltó vegyes	0,14	Összes	0,11

Forrás: Neuwirth Gábor adatbázisán Lannert Judit számításai.

Saját kutatásunk adatai szerint 2003 tavaszán az érettségit adó (gimnáziumi és szakközépiskolai) képzés befejezése előtt álló középiskolások bő kétharmada (67 százalék) jelentkezett valamilyen felsőoktatási intézménybe. A jelentkezők arányát tekintve a 2003 őszén készített, a továbbtanulási tervek megvalósulásáról tudósító, kiegészítő kérdőív adatai hasonlóak voltak az eredeti minta adataihoz (itt a jelentkezők aránya 72 százalék volt). Az őzzel készített kérdőív adatai szerint a jelentkezők több, mint kétharmada (68 százalék) jutott be valamilyen felsőoktatási intézménybe, ami az érettségizettek létszámához viszonyítva 49 százalékos aránynak felel meg. (Ez 15 százalékkal magasabb, mint a 2001-es országos átlag.)

11. táblázat: A felsőoktatási jelentkezés eredményessége (érettségit adó képzésben résztvevők, százalék)

	Eredeti kérdőív	Kiegészítő kérdőív	
		A végzősök százalékában	A jelentkezők százalékában
Jelentkezés			
nem jelentkezett	33,2	28,1	
jelentkezett	66,8	71,9	100,0
Felvétel			
nem vették fel		22,9	31,9
felvették		49,0	68,1
N	1 921	253	192

Forrás: Végzős tanulók, eredeti és kiegészítő kérdőív, 2003.

Ha a felsőfokú jelentkezések eredményeit képzési formánként is megyizsgáljuk, az országos adatokhoz hasonlóan az derül ki, hogy a felsőfokú továbbtanulás szempontjából a jelenlegi középfokú iskolarendszer szigorú hierarchiába rendezhető. Ennek a hierarchiának a csúcsán kétségtelenül a 6–8 osztályos szerkezetváltó gimnáziumok állnak, ahonnan a tanulók 97 százaléka jelentkezett felsőfokú továbbtanulásra, és az összes végzős 80 százalékát ill. a jelentkezők 82 százalékát fel is vették. Ehhez nagyon hasonlók a hagyományos, 4 osztályos gimnáziumok eredményei, ahonnan a tanulók 94 százaléka jelentkezett felsőoktatásba, és a végzősök 75 százalékának volt sikeres a felvételije, vagyis a jelentkezők 80 százaléka bekerült valamelyik felsőoktatási intézménybe. Jócskán lemaradva követték a gimnáziumok eredményeit a szakközépiskolák, ahonnan már csak a végzősök 53 százaléka jelentkezett felsőfokra, és minden összes 26 százalékukat vették fel, ami a jelentkezők közel felének (49 százalék) a bejutását jelenti. Vagyis a szakközépiskolák mind a felsőfokra jelentkezők arányát, mind a sikeresen felvételizők arányát tekintve messze elmaradnak a gimnáziumoktól. Ez azt jelenti, hogy ebbe a képzési formába sokkal több olyan gyerek jár, aki nem aspirál felsőfokú továbbtanulásra, és ez a képzési forma az elmúlt évek reformjai ellenére sem képes a gimnáziumokhoz hasonló eredménnyel felkészíteni a továbbtanulásra jelentkezőket.

12. táblázat: A felsőoktatási jelentkezés eredményessége képzési formák szerint (érettségit adó képzésben résztvevők)

	Nem jelentkezett	Nem vették fel	Felvették	
			A végzősök százalékában	A jelentkezők százalékában
Szerkezetáltó gimnázium	2,9	17,1	80,0	82,4
Hagyományos gimnázium	6,2	18,5	75,3	80,3
Szakközépiskola	47,4	27,0	25,5	48,6
Összesen	28,1	22,9	49,0	68,1
N	253	253	253	253

Forrás: Végzős tanulók, kiegészítő kérdőív, 2003.

Ha azt is megvizsgáljuk, hogy a középfokú iskola képzési formáján túl milyen tényezők befolyásolják az érettségitők jelentkezését ill. felvételük sikereségét, azt tapasztaljuk, hogy mindenki összefüggést mutat a tanulók nemével, lakóhelyével, szüleik iskolázottságával és a középiskola fenntartójával is. Az átlagosnál többen maradtak ki önként a felsőfokú továbbtanulásból a fiúk, a közszégekben élők, a hátrányos helyzetű tanulók és az alapítványi iskolák tanulói közül, és az átlagosnál többen jutottak be felsőfokra a lányok, a nagyvárosokban élők, a diplomás szülők gyerekei és az egyházi iskolák tanulói közül. Vagyis *jelenleg a középfokú iskolák ún. hátrány-kompenzáló funkciója igen gyengének mutatkozik, ugyanis a felsőfokú felvételire való felkészítés a középiskolákban pontosan azoknak a tanulóknak az esetében volt eredményesebb, akiknek a körülményei is jobban kedveztek a felsőfokú továbbtanuláshoz* (13. tábla).

Természetesen az sem mindegy hogy hova sikerült a jelentkezőknek bejutniuk. Adataink szerint 2003-ban az érettségitettek közül 63 százalék jutott be oda, ahova első helyen jelentkezett, 21 százalékukat a második helyre, 13 százalékukat a harmadik helyre, 3 százalékukat pedig csak a negyedik jelentkezési helyre vették fel. Ez azt jelenti, hogy átlagosan az 1,6. helyre jutottak be a jelentkezők.

Ha a jelentkezési lapok első helyén megjelölt intézmények jellemzői szerint vizsgáljuk a bejutási esélyeket, az derül ki, hogy az átlagosnál könnyebb volt bejutni az alapítványi intézményekbe, a főiskolákra, a levelező tagozatokra, a természettudományi és műszaki karokra és a vidéki felsőoktatási intézményekbe, vagyis azokra a helyekre, ahol nyilvánvalóan kevesebb volt a jelentkező. Ha a bejutási esélyeket a tanulók középfokú iskolái szerint vizsgáljuk, az derül ki, hogy az egyébként kisebb arányban jelentkező és kevésbé sikeresen felvételiző szakközépiskolások az átlagosnál nagyobb eséllyel jutottak be az általuk első helyen megjelölt képzési formákba. Ebből arra következtethetünk, hogy az első helyen megjelölt intézményekbe azok jutottak be nagyobb eséllyel, akik előzetes megfontolásaiak alapján a legalacsonyabb presztízsű helyekre aspiráltak.

A 2003 őszén készült kiegészítő kérdőívek adatai szerint a felsőfokon továbbtanuló végzősök közel kétharmadának (63 százalék) állami egyetemre sikerült bejutnia, egy negyedük (26 százalék) állami főiskolán tanult tovább, 7 százalékuk egyházi intézményben, 5 százalékuk pedig alapítványi főiskolán. A továbbtanulók 92

százalékát (az egyházi intézményekben tanulók közül mindenkit) nappali képzésre vették fel, és 82 százalékukat térítésmentes képzésbe. (Az államilag finanszírozott (térítésmentes) képzésben résztvevők aránya megközelítőleg megfelelt az ilyen képzésben résztvevő nappali hallgatók országos arányának, amely az OM adatai szerint 2003-ban 84 százalék volt.) Mindössze az alapítványi intézményekben továbbtanulók között találtunk „fizetős” tanulókat az átlagosnál lényegesen nagyobb (33 százalék) arányban (14. tábla).

13. táblázat: A felsőfokú jelentkezés eredményessége a tanulók egyéb jellemzői szerint (érettségit adó képzésben résztvevők)

	Nem jelentkezett	Nem vették fel	Felvették
Nem			
férfi	33,3	25,2	41,5
nő	23,3	20,2	56,6
Lakóhely			
főváros	13,9	38,9	47,2
megyesékhely	10,4	18,8	70,8
város	26,7	20,0	53,3
kisváros	28,4	25,4	46,3
község	55,8	15,4	28,8
Szülők iskolázottsága			
csak 8 általános	50,0		50,0
legalább szakmunkás	52,9	27,5	19,6
legalább érettségi	32,3	22,2	45,5
legalább felsőfok	7,1	23,8	69,0
mindkettő felsőfok	6,3	18,8	75,0
Iskolafenntartó			
állam	31,1	23,3	45,6
egyház	7,1	14,3	78,6
alapítvány	33,3	50,0	16,7
Összesen	28,1	22,9	49,0
N	331	331	331

Forrás: Végzős tanulók, kiegészítő kérdőív, 2003.

A 2003 őszén összegyűjtött adatok arról győznek meg bennünket, hogy a tanulók társadalmi származása, középiskolájának típusa és középiskolájának fenntartója is meghatározta, hogy végül is kinek milyen felsőoktatási képzésre sikerült bejutnia. Állami egyetemekre az átlagosnál többen kerültek be a fiúk közül, a diplomás szülők gyerekei közül, és az állami és egyházi gimnáziumok tanulói közül. Állami főiskolákon az átlagosnál nagyobb eséllyel tanultak tovább a hátrányos családi helyzetű tanulók, a szakközépiskolák tanulói, és az alapítványi iskolák tanulói. Egyházi felsőoktatási intézményekben az átlagosnál többen tanultak tovább az egyházi középiskolák tanulói közül, alapítványi intézményekbe viszont nem csak az alapítványi középiskolák tanulói közül kerültek be az átlagosnál többen, hanem a szakközépiskolák tanulói közül is. Levelező képzésbe az átlagosnál gyakrabban kerültek a

hátrányos családi helyzetű tanulók, a szakközépiskolák tanulói és az alapítványi iskolák tanulói, és őket vették fel az átlagosnál gyakrabban a téritéses (fizetős) képzési formákra is (15. tábla).

14. táblázat: Jelenleg milyen felsőfokú intézményben tanul, a képzés jellemzői szerint

	Állami egyetem	Állami főiskola	Egyházi	Alapítványi	Összesen
Tagozat					
nappali	94,8	84,4	100,0	83,3	91,9
esti-levelező	5,2	15,6		16,7	8,1
Képzési forma					
fizetős	15,2	21,9	12,5	33,3	17,6
ingyenes	84,8	78,1	87,5	66,7	82,4
Összesen	62,6	26,0	6,5	4,9	100,0
N	77	32	8	6	123

Forrás: Végzős tanulók, kiegészítő kérdőív, 2003.

15. táblázat: Milyen felsőfokú intézményben tanul, a tanulók egyéb jellemzői szerint

	Állami egyetem	Állami főiskola	Egyházi	Alapítványi	Levelező képzés	Fizetős képzés
Nem						
férfi	67,9	20,8	5,7	5,7	3,9	17,3
nő	57,9	28,9	6,6	6,6	11,1	17,8
Szülők iskolázottsága						
csak 8 általános	50,0	50,0				
legalább szakmunkás	27,3	63,6	9,1		20,0	20,0
legalább érettségi	50,0	32,6	8,7	8,7	16,3	25,0
legalább felsőfok	83,3	10,0	3,3	3,3		13,8
mindkettő felsőfok	75,7	16,2	5,4	2,7		10,8
Középiskola típusa						
szerkezetváltó gimnázium	71,0	19,4	3,2	6,5	3,4	6,9
hagyományos gimnázium	67,7	22,6	6,5	3,2	5,0	21,0
szakközépiskola	44,4	36,1	8,3	11,1	17,6	20,6
Középiskola fenntartója						
állam	63,3	27,8	3,3	5,6	6,9	12,6
egyház	64,7	17,6	14,7	2,9	9,4	23,5
alapítvány	20,0	40,0		40,0	25,0	75,0
Összesen	62,0	25,6	6,2	6,2	8,1	17,6
N	123	123	123	123	123	123

Forrás: Végzős tanulók, kiegészítő kérdőív, 2003.

Az adatokból tehát jól látszik, hogy a jelenlegi magyar oktatási rendszerben a szigorú hierarchiába rendeződő középiskolai képzési formákra egy ilyenkor szigorú hierarchiát követő felsőfokú képzési rendszer épül, és mindenkor hozzájárul a szülők iskolázottsági szintjének (vagyis az ez által nagy valószínűséggel kijelölt társadalmi helyzetnek) az

átörökítéséhez, vagyis az egyes, jól körülhatárolható, és egymástól egyre nagyobb távol-ságba kerülő társadalmi rétegek reprodukciójához.

Köztudott, hogy a felsőoktatási rendszerben egymás mellett létezik a teljes állami támogatást élvező (térítésmentes) és a tandíjas (térítéses) képzés. Az ún. térítéses képzésben résztvevő hallgatóktól azt is megkérdeztük, hogy mennyi tandíjat fizetnek évente. A válaszok szerint a tandíj átlagos összege közel 200 ezer Ft. Azt tapasztaltuk, hogy a tandíj összege egyáltalán nem illeszkedik a felsőoktatási szolgáltatások minőségéhez, vagyis a hallgatók a legmagasabb presztízsűnek mutatkozó állami egyetemeken fizetik a legkevesebb pénzt, és a legalacsonyabb presztízsű alapítványi főiskolákon a legtöbbet. De mivel, ahogy az előző adatokból láthattuk, az állami egyetemekre inkább az előnyösebb társadalmi helyzetű tanulók, az alapítványi főiskolákra pedig főként a hátrányos társadalmi helyzetűek jutnak be, a legmagasabb tandíj éppen azokat sújtja, akiknek a családjai számára a tandíjfizetés a legnagyobb megterhelést jelenti.

16. táblázat: Az éves tandíj összege képzési formák szerint

	Átlag Ft	N		Átlag Ft	N
Állami egyetem	152 250	12	Alapítványi főiskola	307 000	4
Állami főiskola	213 333	6	Összesen	197 045	22

Forrás: Végzős tanulók, kiegészítő kérdőív, 2003.

A családokra háruló taníttatási költségek másik igen jelentős hányadát a diákok kedvezményes lakhatási lehetőségének biztosítása jelenti. Adataink szerint a felsőoktatásban továbbtanulók bő egyharmada (36 százalék) tanulmányi ideje alatt is szüleivel él, egy másik bő egyharmada (36 százalék) kollégiumban lakik, közel egynegyede (23 százalék) pedig albérletben. Az átlagosnál több kollégistát találtunk az egyházi intézmények hallgatói között (63 százalék), és az átlagosnál több albérletben lakót (43 százalék) az alapítványi főiskolák hallgatói között. Vagyis kollégiumi bentlakási lehetőséget leginkább az egyházi intézmények, legkevésbé pedig az alapítványi intézmények képesek hallgatóiknak biztosítani. Tehát éppen azok a felsőoktatási intézmények tudnak vidéki hallgatóiknak a legkevésbé segíteni kedvezményes lakáslehetőség biztosításával, amelyek a legtöbb hátrányos helyzetű hallgatót oktatják.

Ezekből az adatokból arra következtethetünk, hogy az elmúlt évtizedben lezajlott *expanzió eredményeként a felsőfokú oktatási intézmények kétségtelenül nagyobb bejutási esélyt biztosítanak a kevésbé iskolázott, alsó társadalmi rétegek gyerekeinek, de a családi környezetből és a középfokú iskolákból hozott hátrányaik következtében többségük elsősorban a felsőoktatás legalacsonyabb presztízsű intézményeibe juthat be, ahol az állami juttatásokból is csak korlátozott mértéken részesül.*

LISKÓ ILONA